

**İLAHİYAT FAKÜLTELERİ
XXIV. KELAM ANABİLİM DALI
KOORDİNASYON TOPLANTISI ve
ULUSLARARASI
İSLAM DÜŞÜNCE GELENEĞİNDE
DİN-BİLİM İLİŞKİSİ SEMPOZYUMU**

Bildiri Metinleri Kitabı

Editörler

Prof. Dr. Mahmut ÇINAR

Prof. Dr. Halil ALDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ŞAŞA

Arş. Gör. Metin CİVEK

Sempozyum Yeri ve Tarihi

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, 20-21 Eylül 2019

Sayfa: 384

ISBN: 978-605-2151-09-9

Kapak

Kadir POLAT

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü

Dizgi-Mizanpaj

Mustafa ÖZYAĞLI

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü

Bu kitap, İlahiyat Fakülteleri XXIV. Kelam Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve Uluslararası İslam Düşünce Geleneğinde Din-Bilim İlişkisi Sempozyumu'nda sunulan bildirilerin tam metinlerinden oluşmaktadır. Kitabın tüm yayın hakları Kilis 7 Aralık Üniversitesi'ne aittir. Yayıncı veya editörlerin izni olmadan eserin herhangi bir bölümü yeniden basılamaz ve çoğaltılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Kitapta yer alan yayınların her tür görüş, etik, içerik vb. sorumluluğu yazarlarına aittir.

Basım Tarihi: Aralık 2019

Basım Yeri: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası

“Din ve Bilimin Anlam ve Alanı” Bildirisinin Müzakeresi

Prof. Dr. Orhan AKTEPE*

Prof. Dr. Erkan Yar’ın bu bildirisi dört başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlıkta “Din nedir?” sorusuna cevap aranmaktadır. Din kelimesinin kaynağı araştırılmakta ve Kur’an’da kullanılmasından dolayı kelimenin Araplar tarafından bilindiği ifade edilmektedir. Bildiride “Din” kelimesinin: “Bir kimsenin otoritesini ilan etmesi ve yönetimini uygulayacak kimseleri belirlemesi, yönetimine uymayanları cezalandırmasını ifade eden yönetsel bir yapı” anlamına geldiği kaydedilmektedir. Buna göre din; otorite, otorite sahibi, otoritenin kuralları ve bu kuralları uygulayanlar gibi unsurlardan oluşmaktadır. Bildiride zikredilen bu fikrin kaynağının, Kur’an’daki “kralın dini(Yusuf, 12/76) ifadesinden alındığı anlaşılmaktadır. Bildiri sahibine göre; bu yönetsel yapı Tanrının beşerî düzlemde ortaya çıkan yapıları dikkate alarak ve beşeri akla uygun olarak dinleri belirlemesiyle ortaya çıkmıştır. Dindeki iman edilecek konular da buna göre düzenlenmiştir.

Prof. Dr. Erkan Yar’a göre; Allah otoriteyi temsil eder, bu otoritenin uygulanması için elçiler seçer, yasalar oluşturur, bu yasaları elçileri aracılığı ile insanlara bildirir ve insanları da bu yasalara bağlılıklarına göre yargılayacaktır. Din denilen konu da bundan ibarettir. Bildiri sahibi, Hacc suresi’nin 17. Ayetinde sayılan inanç sahipleri arasında şirk koşanların da yer alması ve Kafirun suresinin son ayetinde “Sizin dininiz size, benim dinim bana” buyurulması sebebiyle şirki de sistematik dinler gibi bir din olarak kabul ettiği izlenimini vermektedir. Ancak Kâfirûn suresinin son ayetindeki “din” kelimesinin, dinin sözlük anlamlarından biri olan “âdet, örf ve tutulan yol” anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bildiri sahibinin dini, “otorite sahibi ve otoritesinin uygulanması” olarak gördüğü göz önünde bulundurulursa, müşriklerin Tanrı diye kabul ettikleri putların acaba hangisi otorite sahibidir? Müşrikler hangi otoriteye itaat ediyorlardı? ,diye sormak gerekir. Burada da açıkça bir çelişkinin bulunduğu görülmektedir. Hâlbuki ayette(109/6) geçen din kelimesinin sistematik bir din olarak kastedilmediğini, sadece sözlük anlamında kullanıldığını belirtseydi, daha isabetli olurdu.

Bildirinin ikinci başlığı “Dinin Öğeleri ya da İman Nesnelерinin Açıklanması” şeklindedir. Bu kısımda dinin iman esaslarının sözlük anlamları ve semantik açıdan değerlendirilmeleri yapılmaktadır. Genel olarak her din bir yaratıcı tanrı fikrine dayanmaktadır. Bildiri sahibi de Allah’a iman konusunu işlerken tüm varlığın yaratıcısının Allah olduğunu, bundan dolayı da dinin asıl öğesinin her şeyi yaratan Tanrı’nın olduğu düşüncesini savunmaktadır. Tanrı, aynı zamanda yerde ve gökte

* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

olan her şeyin kendi otoritesine boyun eğdiğini beyan etmiştir. Dinin inşasında, her varlığın bu otoriteye boyun eğmesi şarttır.

Bildiri sahibi, otoritenin uygulanmasında önemli rollerden birinin meleklerle ait olduğunu ifade etmektedir. Melekler aynı zamanda gökyüzü ile yani otorite ile yeryüzü yani yönetilenler arasında elçilik görevini üstlenmişlerdir. Burada kral ile elçiler arasındaki münasebete benzetme yapılmaktadır. Otoritenin emir ve yasaklarının insanlara iletilmesinin önemli öğelerinden biri de kitaplara inanmaktır. Kitap yazı anlamına gelmektedir ki bu da yasa koymak demektir. Bu yasalar insanlar arasından otorite tarafından seçilmiş kişilere indirilmiştir. Bu kişilerin otoritenin koyduğu yasaları uygulamalarından da şeriatlar oluşmuştur. Burada dinin tek, şeriatların farklı olduğuna da işaret edilmektedir. Dinin öğelerinden sonuncusu da insanların fiillerinden dolayı ahirette yargılanmalarının gerekli olduğunu kabul etmektir.

Bildirinin bir diğer başlığı da “ Otoriteye Bağlılık İfade Eden Söz ve Fiiller” adını taşımaktadır. Prof. Dr. Erkan Yar bu bölümde önce “İman” kavramı üzerinde durmakta, ardından da itaat ve ittiba kavramlarını açıklamaktadır. Bu iki kavramın da otoriteyle ilgili olduğunu söylemektedir. Bu kavramlarla ilgili açıklamalar yaptıktan sonra “salat”ı temizlik, avretin örtülmesi, kibleye yönelmek, vaktin girmesi ve niyet gibi şartlarını saydıktan sonra bütün bunların gerçekte ilk olarak beşeri düzlemde kral ile görüşme öncesinde yapılan eylemler olarak bir benzetme ile yorumlamaktadır. Ona göre salat otoriteye saygı göstermek ve ona itaatten ibarettir.

“Oruç”, yönetilenlerin emirlere uyma yeteneklerinin geliştirilmesi amacıyla ittika orucu, dinin sahibinin yönetilenlere dönük bir eylemine karşılık olarak şükür orucu ve işlenen bazı suçlara karşılık olarak keffaret orucu olarak sınıflandırılmaktadır.

“Zekât” ise sözlükte temizlenmek anlamına gelmekte, terim olarak ta otoritenin mali olarak desteklenmesi demektir. Zekât bir otoriteye mali desteği ifade ederken, yoksullara ve muhtaçlara yapılan yardım sadaka olarak isimlendirilmektedir.

“Hac” dinin benimsenmesine ilişkin yaşam boyu bir defa yapılması gerekli bir ritüel olarak değerlendirilmektedir. Bir kimsenin hac yapması otoriteye bağlılığını ve onun dinini kabul ettiğini ifade etmektedir. Hac esnasında yapılan tavafın ve sayın yedi defa olması yaratılışı simgelemektedir. Görüldüğü gibi ibadetlerle ilgili kavramlar otorite anlayışı ile ilişkilendirilmekte, zahiri anlamlarının dışında bazı farklı yorumlar da yapılmaktadır.

Bildirinin son kısmı “İnsanın Bir Eylemi Olarak Bilim” başlığını taşımaktadır. Prof. Dr. Erkan Yar bu başlık altında önce “Bilim” ile “İlim” arasındaki farka işaret etmekte, ilahiyatın bir ilim olduğunu söylemekte, bilimin insanla ilişkisini Allah’ın Adem’e isimleri öğretmesi ile başladığını beyan etmektedir. Ona göre bilim, varlık hakkındaki ölçüme dayalı sistematik çıkarımlardan ibarettir. O, Kur’an’ın sürekli olarak varlıkların gözlemlenmesini ve yaratılışları hakkında araştırmalar

yapılmasını emrettiğini belirtmektedir. Buna rağmen ona göre din ile bilim arasında uzlaşma olamayacağını ve bunun da iki nedeni olduğunu söylemektedir. Ona göre birinci neden; dindarların ontolojik yasaları Tanrı'nın fiillerine bağlamaları, olgu ve olayları somut nedenlere bağlamamalarıdır. İkinci neden ise; Tanrı'nın olaylara müdahale etmesi sebebiyle, neden- sonuç ilişkisini bozmasına inanılmasıdır. Bilim ise; olgu ve olaylardaki düzenin ancak somut bir neden ile bozulacağını ortaya koymaktadır. Keşke Prof.Dr. Erkan Yar bu iddiayı gündeme getirirken karşıt görüşlere de yer verseydi daha objektif davranmış olurdu. Çünkü tabiat kanunlarının zorunsuzluğunu savunan bilim adamlarının olduğu da bir vakiadır.

Bu bildirin üzerinde dil ve üslup bakımından bir değerlendirilme yapılmasının da yararlı olduğu kanaatindeyim. Bildiride ikircikli bir dil kullanılmıştır. Bir tarafta işlevleri olmayan sadece sözlüklerde yer alan “yetke” gibi veya hiçbir sözlükte yer almayan “duyukarka” gibi kelimeler kullanılmakta, öbür taraftan da “ tavaf, say, vakfe, Mescidü'l- Haram” gibi Türkçe karşılıkları olan kelimeler kullanılmaktadır. Yine “mü'menün bih” kelimesinin yani iman esasları yerine “nesne” kelimesinin kullanılması da bunlara eklenebilir. Nesne kelimesi, dilbilgisi, fizik, kimya ve astromi gibi alanlarda kullanılmış olsaydı bu anlayış doğru olabilirdi(Bkz. TDK Türkçe Sözlük, Ankara, 1983, II, 880). Ama imanın konusu olan vahiy, melek ve ahiret günü gibi kavramların yerini, nesne kelimesi acaba karşılar mı? Allah için “şey” kelimesinin kullanılmasını caiz görenler olduğu gibi, caiz olmadığını savunan alimler de vardır. Onların da görüşlerine yer verilseydi daha doğru olurdu. Üslup konusuna gelince; bildiri sahibi dine ve dini konulara dışarıdan bakan birinin üslubunu kullanıyor, izlenimi vermektedir. Acaba bu tarafsızlık adına mı yapılmıştır? Doğrusu bunu anlayamadım.

Ateistlerin Din ile Bilim Çatışır İddialarının Değerlendirilmesi

Dr. Öğr. Üyesi Enis DOKO*

Özellikle geçen yüzyılda popülerleşen bir iddiaya göre bilim ve din birbirine düşman iki rakip disiplindir. Bu iddia yaşadığımız yüzyılda biyolog Richard Dawkins başta olmak üzere çeşitli popüler bilim yazarları tarafından daha da körüklenmiştir. Bu görüşü savunanlar Yeni Ateistler olarak anılırlar. Bu kişilere göre bilim, Tanrı'yı devre dışı bırakmış, gereksiz bir hipotez haline getirmiştir. Bu görüşü savunanlar Tanrı'yı ve dinleri, evrendeki olguları açıklayan bir mitoloji benzeri birer hipotez olarak görürler. Mesela antik Yunanda bazı insanlar yıldırım, Zeus'un eylemleri ile açıklıyorlardı. Günümüzde bilim yıldırımın oluşumunu Zeus'a ihtiyaç duymadan, tamamen doğal nedenlerle açıkladığı için Zeus'u yanlışladığı söylenebilir. "Yeni Ateistler", İbrahimi dinlerin Tanrı'sının da benzer şekilde bilim tarafından yanlışlandığını iddia ederler. İddia edildiği gibi Tanrı evrendeki olguları açıklamak için oluşturulmuş mitolojik bir karakter midir? Modern bilim Tanrı'yı devre dışı bırakmış mıdır? Bu iddiayı bir sonraki bölümümüzde değerlendireceğiz.

Yeni ateistler Tanrı'yı gereksiz görmekle kalmaz, dinlerin bilime tehdit oluşturdukları gerekçesi ile yok edilmesi gerektiğini savunurlar. Bu görüşü savunanlar, doğa ve fizik yasaları dışında bir varlık ya da gerçeklik olduğunu reddederler ki bu "Doğalcılık" olarak bilinen dünya görüşüdür. Felsefe literatüründe iki tip doğalcılıktan bahsetmek mümkündür. Birincisi "Metafiziksel Doğalcılık" dediğimiz görüştür. Bu iddia ontolojik (varlıkbilimsel) bir iddiadır ve dolayısı ile felsefi bir pozisyonudur. Metafiziksel Doğalcılığa göre uzay-zaman ve onun içindeki fizik ile tarif edilen cisimler dışında bir gerçeklik yoktur. Tanrı, uzay-zaman içinde fiziki bir varlık olmadığı için, metafiziksel doğalcılık Tanrı'nın varlığını savunan felsefi pozisyon olan Teizm ile çelişir. Yeni ateistlerin hepsi Metafiziksel Doğalcıdır. Doğalcılık deyince anlaşılacak ikinci kavram ise "Metodolojik Doğalcılık"tır. Bu epistemik (bilgi teorisi ile alakalı) bir pozisyonudur. Metodolojik Doğalcılık ilkesine göre bilim yaparken bütün açıklamalar doğa yasaları ve doğal nedenlere atıfla yapılmalıdır ve cin, peri gibi doğaüstü varlıklara atıf yapmaktan kaçınılmalıdır. Metodolojik Doğalcılık, epistemik ya da farklı bir deyişle metodolojik bir pozisyon olduğu için evrenle ilgili bir tarif içermez. Nitekim Metodolojik Doğalcılığı benimseyip savunan çok sayıda dindar felsefeci mevcuttur. Metodolojik Doğalcılık gibi epistemik ilkeler aslında kolay kolay bir felsefi pozisyonla çelişemezler. Bir kişi eğer Metafiziksel Doğalcılığı benimsiyorsa, doğa dışında bir gerçeklik olmadığı için otomatikman Metodolojik Doğalcılığı benimseyecektir. Diğer taraftan, Metodolojik Doğalcı Metafiziksel Doğalcılığı

* İbn Haldun Üniversitesi.

benimsemek zorunda değildir. Uzay-zaman içindeki fiziki olguları sadece fiziki olgularla açıklamakta ısrar etmek, doğa dışında bir gerçeklik olduğunu inkâr etmeyi gerektirmez. Bu olgular gerçekten de sadece fiziki olgularla açıklanabiliyorsa bile, bu durumdan doğa dışında bir gerçeklik olmadığı anlamı çıkartılamaz.

Metodolojik Doğalcılığın bilimin bir metodu olup olmadığı bilim felsefecileri içinde yaygın olarak tartışılan bir durumdur. Bu iddiayı kısaca aşağıda ele alacağız. Yeni ateistler gibi felsefeye aşına olmayan insanlar yaygın olarak Metodolojik Doğalcılık ile Metafiziksel Doğalcılığı birbirine karıştırmaktadır. Metodolojik Doğalcılığın da bilimin bir metodu olduğu fikrinden hareketle, bilimin Metafiziksel Doğalcılığı gerektirdiğini düşünürler. Bu hata sonucunda -ki bilimle dinin çatıştığını savunan çoğu kişi bu hataya düşmektedir- Metafiziksel doğalcılıkla bilimi birbirine karıştırmaktır. Bu çok büyük bir hatadır. Nitekim Metodolojik Doğalcılığın önemli savunucusu ve bu terimin mucidi bilim felsefecisi Robert T. Pennock, bu terimi Metafiziksel Doğalcılığın bilimin bir parçası olmadığını vurgulamak için ortaya atmıştır.

Metafiziksel doğalcılık iddiası, Yeni ateistlerin ortaya koyduklarından farklı olarak en az dini iddialar kadar metafiziksel bir iddiadır. Bu iddiayı deneysel olarak doğrulamak ya da yanlışlamak mümkün değildir. Zira uzay-zaman dışında var olan bir şey varsa ve bu şey uzay-zamanla düzenli bir şekilde nedensel ilişkiye girmiyorsa bu şey deneylerde ortaya çıkamaz. Deneyler sadece kendileri ile nedensel ilişkiye giren şeyleri tespit edebilirler. Dolayısı ile “Doğa dışında hiçbir şey yoktur.” iddiası bilimsel bir iddia değildir. Doğalcılık ile dinlerin birbiriyle çatışma halinde olduğu doğrudur. Ancak asıl sorulması gereken soru “Bilim, dinle çatışır mı?” olmalıdır. Doğalcılık mı, din mi bilimle daha büyük bir uyum içerisindedir? Bilim, din için önemli midir? Şimdi bu sorulara cevap arayalım.

Doğalcılığın bilime getirdiği sınırlamalar

Bu bölümde bilime metafiziksel doğalcılık gözlüğü ile bakmanın etkilerini ele alacağız. Bu soruya eşdeğer olarak ilk soracağımız soru metodolojik doğalcılığın bilimin metodu olup olmadığı olacaktır.

Bilimin dinle ve doğalcılıkla olan ilişkisine göz atmadan önce kısaca bilimin tanımını yapalım. Bilim, yaşadığımız evren ile ilgili gerçekleri, deneysel verileri sistematik bir biçimde inceleyerek bulmayı amaçlayan disiplindir. (Buradaki tanıma matematik veya mantık gibi biçimsel bilimler dâhil değildir. Bu bölümde bilimden anladığımız şey fizik, kimya, sosyoloji, tarih gibi ampirik bilimlerdir.) Dolayısı ile bilimin iki temel özelliği vardır. Bilim, ilk olarak, dış dünyayla ilgili gerçekleri bulmayı amaçlar, ikincisi de bunu ampirik yöntemlerle yapar. Bilim bu haliyle “doğa dışı” ile ilgili herhangi bir yorum yapmaz. Ancak ona doğalcılık gömleğini giydirdiğimiz zaman, bilime “Doğa dışında hiçbir şey yoktur.” varsayımını dayatmış oluruz. İlk bakışta çok masum görünen bu varsayım, bilime ciddi sınırlamalar getirmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bilimin amacı gerçeği bulmaktır ve

eğer doğaüstünü bilimden dışlarsak ve eğer evrende de böyle doğa dışı nedenlerden ortaya çıkan olgular varsa bilim hiçbir zaman bu gerçeklere ulaşamayacaktır. Dolayısı ile bilime doğalcılığı dayatmak, onun ulaşabileceği alanları kısıtlamak demektir. Bunu daha iyi anlamak için şöyle bir örnek verelim. Diyelim ki çok önemli bir siyasetçi ölüyor, doktorlar da adamın öldüğü konusunda hemfikir oluyorlar. Ancak odada bulunan biri, siyasetçiyi dirilteceğini söylüyor ve elini adama koyar koymaz ölü siyasetçi diriliyor. Odada siyasetçinin biyografisini yazan bir tarihçi de var. Şimdi tarihçi bu olayı eserine nasıl aktarmalıdır? Olay doğaüstü gözüküyor diye olayı görmezden mi gelmelidir? Tarih, doğaüstü şeylere yer veremez diye yaşananları kitabına koymamalı mıdır? Yoksa tarafsızlığını bozup olayı başka türlü mü yansıtmalıdır? Peki ya odadaki doktorlar? Onlar bu adamın hayata döndüğü gerçeği bilindik doğal süreçlerle açıklanamıyor diye yaşananları görmezden mi gelmelidirler? Adamın yaşadığı gerçeğini raporlarına düşmeleri uygun olur mu?

Tabi ki uygun olur, tarihçi olayı tabi ki tarafsızca yazmalıdır. Çeşitli felsefi görüşleri gerçekle bilim arasına koymak çok yanlış bir yaklaşımdır. Tabi ki doğaüstü bir şey olmayabilir, tabi ki yaşadığımız evren dışında bir şey olmayabilir ama bırakalım da bunlara bilim cevap versin. Orta Çağ'da İncil'e dayanarak bilime sınırlama getirenleri eleştiren doğalcıların, kendi felsefi görüşleriyle bilime sınırlama getirmeleri şaşırtıcıdır. Bu çok "masum" bir sınırlama gibi gelebilir, ama tarih boyunca böyle birçok "masum" sınırlama bilimin ilerlemesine engel olmuştur. Geçen yüzyılda kendilerini bilimin savunucusu olarak gören mekanik materyalistler bilimin sadece mekanik nedenleri incelemesi gerektiği savunuyorlardı. Onlara göre evren mekanik olduğu için bu "masum" ve gerçekçi bir varsayımdı, "bilimsel" yaklaşımdı. Ancak kuantum teorisi mekanik olmayan, sebeplerin sonuçları mecbur etmediği bir evren tablosu ortaya attı. O dönemler bu bilim savunucuları kuantum teorisinin bilimsel olmadığını savundu. Ancak kuantum mekaniği tüm zamanın en etkili ve önemli bilimsel teorileri arasında yerini aldı. Yine kendini "bilim savunucusu" ilan eden bir takım bilim adamı ve düşünür geçen yüzyılda bilimin evrenin sonsuzdan beri var olması gerektiğini varsayması gerektiğini savunmuşlardı. Zira evrenin zamanda başlangıcı olduğu iddiası yaratılışı çağrıştıyordu ve bilim böyle bir görüşü savunamazdı. Ancak bu dayatma da bilimi yavaşlattı, zira bilimsel veriler evrenin büyük bir "patlama" ile sınırlı bir zaman önce ortaya çıktığına işaret ettiğinde, bilim savunucuları bu bilimsel teoriye de savaşa açtılar. "Nature" gibi saygın bir dergide bile, evrenin zamanda başlangıcı olduğunu iddia eden "Büyük Patlama" teorisine "felsefi olarak kabul edilemez" olduğu gerekçesi ile saldırılar geldi²⁵⁶. Ancak "Büyük Patlama" teorisi tüm bu saldırılara rağmen kozmolojinin en çok kabul gören teorisi oldu. Tüm bu örneklerden çıkarmamız gereken sonuç, bilime herhangi bir felsefi görüş yüklemenin, bu görüş ne kadar "sezgisel" ya da "masum" olursa olsun yanlış

²⁵⁶ Bakınız: John Maddox, "Down with the Big Bang", *Nature* 340 (1989), s. 425.

olacağıdır. Bilimi başarılı kılan şey deneysel olması ve gerçeğin peşinden özgürce koşmasıdır. Bilim gerçeğe özellikler, koşullar atfetmez. Gerçek, zamanla yüzünü gösterecektir. Doğa dışında bir gerçek varsa ve bu bir şekilde deneysel verilerimize girebilirse, belki bir gün bilim bu gerçeği de bulacaktır.

Burada ele aldığımız itiraz size biraz yapay gelmiş olabilir. Ancak, Metodolojik Doğalcılığın bilime sınırlamalar getirdiği başka örneklerle de ortaya konabilir. Mesela bilim, astrolojiden, duru-görüye, telepatiden, sarkaçla su bulmaya kadar bir sürü doğaüstü olarak niteleyen iddiaları teste tabi tutmuş ve yanlışlamıştır. Bir kişi insanların düşüncelerini cinler aracılığı ile okuduğunu iddia ederse, bu doğaüstüne atf yapan bir iddia olduğu için Metodolojik doğalcılıkla çelişecektir. Dolayısı ile Metodolojik doğalcılık bu iddianın bilim sınırları dışında olduğunu, bu konuda bilimsel araştırma yapılamayacağını ima edecektir. Oysa bu iddia çeşitli protokoller altında kolayca teste tabi tutulabilir. Mesela bu kişinin rastgele insanların, rastgele oluşturdukları düşünceleri okuması istenebilir. Eğer bu görevde başarısız olursa, o zaman bu kişinin iddiası deneysel olarak yanlışlanabilecek, eğer başarılı olursa ise deneysel olarak doğrulanacaktır. Bu deneyde elde edilecek sonuç da anlamlı olacaktır, hele de deney tekrarlanabiliyorsa. Bu örneğin de gösterdiği gibi bazı doğaüstü iddialar deneysel teste tabi tutulabilirler, bir ilkeye atıfla bu iddiaları reddetmek dogmatik bir yaklaşım olacaktır ve gerçekten de bilimin kapsamını daraltacaktır.

Metodolojik Doğalcılığın ikinci bir sorununu anlamak için bir başka sınırlama örneği daha ele alalım. Modern fizikteki en önemli sorunlardan biri “Kuantum Kuramı” ile Einstein’ın kütle çekim teorisi olan “Genel Göreliliğin” birleştirilmesi. Bu teoriyi birleştirmeye aday günümüzdeki bazı kuramlar uzay ve zamanın kendisini, uzamsal ve zamansal olmayan başka cisimlere indirgemektedirler. Diğer bir deyişle bu kuramlar uzay-zaman dışındaki cisimlere, yani yukarıdaki tanımla doğa dışı cisimlere atf yaparlar. Elbette ki bu bilim insanları, bu cisimlere doğaüstü demezler. Bu da yukarıdaki tanımın değiştirilmesi gerektiği anlamına gelir. İyi ama uzay-zamana atf yapmadan doğal tanımlamayacaksak, nasıl tanımlayacağız? Bu Metodolojik Doğalcılığın ikinci büyük sorunudur. Bu tarz sorunlarla karşılaşmamak için Metafiziksel Doğalcılar genelde pozisyonlarını şu şekilde tanımlarlar: Bilimin atf yaptığı cisimler ve özellikler dışında cisimler ve özellikler yoktur. Bu tanım, Kuantum Yerçekimi kuramlarının ortaya attığı bu uzay-zaman cisimler doğal olacaktır. Ancak bu tanım Metodolojik doğalcılık açısından sorunludur. Bu tanım altında Metodolojik doğalcılık şöyle bir form alacaktır: Bilim yaparken sadece bilimin var dediği cisim ve özelliklere atf yapmalıyız. Ancak bu tanım ya daireseldir ya da kısıtlayıcıdır. Buradaki “bilimin var dediğinden” kasıt “bugünkü bilimin var dediği” ise bu sorunlu ve kısıtlayıcı bir tanımdır. Zira bilim değişkendir, bugün bilimin var dediği cisimler yarın bilimsel teorilerde yer bulmazken, bambaşka cisimler bilimin içinde yer bulabilir. Dolayısı ile bilimi sadece bugünkü bilimin içinde geçen cisimlerle yapmada ısrar etmek çok hatalı bir stratejidir ve aşırı kısıtlayıcıdır. Dolayısı ile Metodolojik doğalcılık reddedilmelidir. Diğer taraftan

“bilimin var dediği” ifadesi, “bügünkü bilimin var dediği” şeklinde yorumlanmaz, ucu açık bırakılırsa, Metodolojik doğalcılık içi boş bir ilkeye dönecektir. Zira bilim açıklama ve teorilerinde zaten var dediği cisimlere atıf yapar. Bu durumda ilke gereksiz ve değersiz bir ifadeye dönüşecektir.

Bu sorunu atlatmak için Metodolojik Doğalcılığı “Bilim sadece doğal cisimlere atıf yapmalıdır” ya da “Bilim Doğa-Dışı unsurlara atıf yapmamalıdır” şeklinde tanımlamaya çalışanlar olabilir. Ancak bu tanımlar işe yaramayacaktır, zira Doğalcılığı “doğal” ya da “doğa dışı” kavramları ile tanımlamaya kalkmak dairesel akıl yürütmektir. Bu analizin ortaya koyduğu gibi hem Metodolojik hem de Metafiziksel Doğalcılığı tanımlamak epey zordur. Uzay-zaman ve enerji üstünden yapılacak tanımlar, bilimin atıf yaptığı bazı cisimlere doğal değildir demeyi gerektirecektir. Diğer taraftan bunlara atıf yapmayan tanımların hepsi sorunludur ve bilimin parçası olacak anlamlı bir ilke ortaya koyamaz. Bu bölümde ele aldığımız tanım sorunundan hareketle çağımızın en önemli bilim felsefecisi Bas Van Fraassen Metafiziksel Doğalcılığın muğlak bir pozisyon olduğunu, bundan dolayı ampirik olarak doğrulanıp yanlışlanamayacağını iddia ederek eleřtirmiřtir²⁵⁷.

Metodolojik doğalcılık alehyinde iki önemli argüman verdik. Peki Metodolojik doğalcılık lehinde hiç argümanımız yok mu? Bu sorunun cevabı evettir. Metodolojik doğalcılık lehinde “başarı argümanı” diye isimlendirebileceğimiz bir argüman vermek mümkündür. Metodolojik doğalcılık görüşünü savunanlar, doğa yasalarına, doğal cisim ve nedenlere atıflar yapan bilimsel kuramların, doğaüstüne atıf yapan iddialara açık bir şekilde üstün geldiğini iddia ederler. Onlara göre bilimsel devrim, doğa dışına atıf yapan mistik ilkelerin peşinden gitmeyi terk edip, onun yerine mikrop, gen, atom gibi doğal/fiziksel cisimlere atıp yapmakla gerçeleşmiştir. Bu da bilim yaparken doğal cisim ve nedenlere atıp yapmaya devam etmek için iyi bir gerekçedir. Doğa dışı unsurları bilime sokmak sadece bilimi yavaşlatacaktır. Bu görüşü savunan felsefecilere göre bilim tarihinden çıkarmamız gereken ders, doğa dışına atıf yapan açıklamalardan uzak durmamız gerektiğidir.

Yukarıdaki argümanlardan çıkarmamız gereken sonuç nedir? Bana göre hem sınırlama argümanı hem de başarı argümanını ikna gücü olan argümanlardır. İki de önemli noktalara atıf yapmaktadır. İki argüman ilk bakışta karşıt sonuçlara götürüyormuş gibi gözükse de, aslında iki argümanla da uyumlu bir pozisyon kurmak mümkündür. Bir kişi benim “Zayıf Metodolojik Doğalcılık” ilkesini kullanabilir. Bu ilkeye göre bilim mümkün olduğunca bilindik doğa içindeki nesne ve ilkelere atıf yapmalı, bunlar başarılı olduğu sürece alternatif bir doğaüstü açıklama aramamalıdır. Ancak bilim ilkece doğaüstü açıklamalara açık olmalıdır. Bu açıklık bilim adamını Metafiziksel doğalcılık gözlüğünden kurtaracaktır.

²⁵⁷Bas Van Fraassen, *The Empirical Stance*, (New York: Yale University Press, 2002).

Bilim ve Doğalcılık Arasındaki Gizli Çatışma

İlk bakışta bilim ve doğalcılık oldukça uyumlu gözükmektedirler. Hatta doğalcılar kendilerini bilimin tek savunucusu olarak tanıtmaktadırlar. Ancak bu görüntü detaylara indiğimiz zaman bozulmaya başlar, hatta doğalcılığın bilimle çeşitli açılardan çeliştiği ortaya çıkar. Burada bu gizli çatışmanın baş gösterdiği beş noktaya göz atacağız.

Bilim ve doğalcılık arasındaki çatışmanın temelinde “tümevarım problemi” olarak bilinen felsefi problem yatmaktadır. Doğalcılar, bilginin deneysel yollardan elde edildiğini savunurlar (Oysa bu iddia da bilimsel bir iddia değildir, zira iddianın kendisini de deneysel teste tabi tutmak mümkün değildir). Doğalcılar bunun dışında matematiksel ve mantıksal önermeleri de kabul ederler, ancak genel olarak onların bilgi üretmediklerini savunurlar. Bilimin temel yöntemi tümevarımdır. Tümevarım sonlu sayıda gözlem önermesinden, genel bir prensip çıkarma işlemidir. Mesela yaptığımız gözlemlerde iki ters yüklü parçacığın birbirini çektiğini defalarca gözlemledikten sonra, “Ters yüklü parçacıklar birbirini her zaman çeker” genel ilkesini çıkarırlarız. İşte bu işlem tümevarımdır. Bilim tümevarımla çalışır. Dolayısı ile tümevarım metodunun güvenilirliği, bilimin güvenilirliğine eşittir. Peki, ama tümevarım işlemi ne kadar güvenilirlidir? Yanlış genellemeleri bir kenara bıraktığımızı farz etsek de genel olarak tümevarım işlemi güvenilir midir? İşte bu soru doğalcı dünya görüşünde sorulduğunda ciddi problemler yaratır. Tümevarıma güvenmemiz için, evrenin değişmediğini, fizik yasalarının hep aynı olduğunu varsaymamız gerekir. Aksi halde yarın ters yüklü parçacıkların birbirini çektiği iddiasının doğru olup olmayacağı belirsiz olur. Tüm bilimsel teoriler kuşku altında kalır. Dolayısı ile tümevarıma güveneceksek, evrensel yasaların değişmediğini varsaymamız gerekmektedir. Peki, evrensel yasaların değişmediğini nereden biliyoruz? İşte problem burada başlamaktadır, zira doğalcıların bu soruya verdiği cevap da tümevarıma dayanmaktadır. Şöyle ki; onlara göre evren yasalarının bugüne kadar değişmemesi yine değişmeyeceğini gösterir. İyi ama bu cevap bizi döngüsel mantığa sokar, zira tümevarım kullanımını tümevarımla gerekçelendirmemiz mümkün değildir. Bu “İncil’in Tanrı sözü olduğunu nereden biliyorsun?” sorusuna “Çünkü İncil’de yazıyor.” cevabını vermekten farksızdır. Bazıları bu noktada bilimin yönteminin tümevarım değil yanlışlama olduğunu söyleyecektir. Bu iddiaya göre bilim önce hipotezler üretir, daha sonra bu hipotezleri deneysel olarak teste tabi tutar. Testi geçemeyen hipotezler elenir, geçenlere ise güvenimiz artar. Ancak bu yaklaşım problemi çözmez, zira bu sefer de “Yanlışlanan bir teorenin yarın doğru olmayacağını nereden biliyoruz?” sorusu karşımıza çıkacaktır. Hatta testi geçen teorenin, “Yarın aynı testte başarısız olmayacağını nereden biliyoruz?” sorusu ortaya çıkacaktır. Yanlışlamanın başarılı olduğunu varsaymak için evren yasalarının değişmezliğini varsaymamız gerekmektedir, aksi takdirde yukarıdaki sorulara olumlu cevap veremeyiz. Ancak yukarıda da gördüğümüz gibi evreni yöneten yasaların değişmediğini gerekçelendirmenin tek yolu tümevarımdır. Sonuç olarak

bilimin metodu yanlışlama olsa bile, yanlışlanmaya güvenmemiz için, tümevarıma güvenmemiz gerekmektedir. Yani yanlışlamaya atıf yapmak bizi tümevarım probleminden uzaklaştırmaz. Sonuçta doğalcı bakış açısında bilim döngüsel mantığa dayanan bir metot (tümevarım) üstüne kurulmuş bir disiplin olduğu için, çıkardığı sonuçlara güvenmek doğru değildir. Felsefecilerin yüzyıllardır bildiği bu çekişme, halk tarafından bilinmemektedir. Öte yandan Newton da doğalcılığa gitmenin bizi böyle bir sonuca götüreceğini biliyordu.

Ancak doğalcılık ile bilim arasındaki tek gerginlik tümevarım problemi değildir. İkinci bir problem de doğalcı dünya görüşünün insana evrende atadığı statüden doğmaktadır. Bilime güvenmemiz için insanın bilgi üreten akli fonksiyonlarına güvenmemiz gerekir. Ancak doğalcı bakış açısına göre şans eseri, kontrolsüz güçler tarafından ortaya çıkan bir madde yığını olan insanın gerçek bilgi üretebilmesi gariptir. Meşhur Amerikalı felsefeci Alvin Plantinga bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “Eğer akli melekelerimiz, doğalcıların düşündüğü gibi oluşmuşsa, o zaman onların nihai amacı ya da fonksiyonu (tabi bir amaç veya fonksiyonu varsa) hayatta kalma gibi bir şey olacaktır. ...Fakat o zaman başlangıçta sezgisel olarak onların fonksiyonları arasında gerçek inançlar üretmek olacağı kuşkuludur.”²⁵⁸ Eğer evrim teorisi doğalcı bakış açısıyla yorumlanacak olursa o zaman insan hayatta kalmayı ve çoğalmayı fonksiyon edinmiş bir madde yığınıdır, dolayısı ile yaptığı çıkarımlara güvenmek fazla sağlıklı olmayacaktır. Nitekim Darwin de teorisinin bu şekilde yorumlanmasının rasyonalite ve bilime tehdit oluşturduğunun farkındaydı ve William Graham’a 3 Temmuz 1881’de yazdığı mektupta daha düşük hayvanların aklından evrimleşen insan aklının herhangi bir değeri olup olmadığını ya da çıkardığı sonuçların doğru olup olmadığını şüphe altında olduğunu söylemişti.²⁵⁹ Ancak bu şüpheli doğuran evrim teorisi değil, onun doğalcı okunuşudur. İnsanın “kör şans” eseri mi, yoksa tanrısal yönlendirme ile mi evrimleştiği deneysel olarak cevaplanamayacak, bilimsel olmayan felsefi bir sorudur. Doğalcılar, tamamen felsefi nedenlerden birinci seçeneği seçmektedirler. Bu kuşkuyu işte bu seçim ortaya çıkarmaktadır. Tartışılmaz bir biçimde insan kapasitelerinin en önemli ürünü bilimdir. Dolayısı ile evrimin doğalcı yorumu ile bilim arasında ciddi bir zıtlık vardır. Tabi bilimsel bir teori olan evrim de doğalcının kuşkusundan nasibini almaktadır.

Bilim çeşitli çıkarımlar yapmak ve nicel bir karaktere sahip olmak için matematiğe ihtiyaç duyar. Fizik ya da kimyayı matematiksiz düşünmek mümkün değildir. Matematiğe ve onun sonuçlarına güvenmemiz ve onları bilimde kullanabilmemiz

²⁵⁸ Alvin Plantinga, *Warrant & Proper Function*, (New York: Oxford University Press, 1993), s.214.

²⁵⁹ Francis Darwin (ed.), *The Life and Letters of Charles Darwin Including an Autobiographical Chapter*, (London: John Murray, Albermarle Street, 1887), cilt 1, s. 315-316.

için onun tutarlı olması gerekmektedir. Aksi takdirde eğer matematik tutarsızsa, bilimsel sonuçların doğruluğu, matematik yoluyla yapılan çıkarımların güvenilirliği sarsılacaktır. Ancak matematiğin tutarlı olduğu gösterilmemiş ve nitekim Gödel tarafından bunu yapmanın mümkün olmadığı ispatlanmıştır. Aritmetik içeren herhangi bir sistemin tutarlı olduğunu sistemin kendi içinde göstermek mümkün değildir, bu Gödel'in meşhur "Eksiklik Teorisi"nin bir sonucudur. Nitekim doğalcı bakış açısında matematik insan aklının bir ürünüdür, insan aklının bu bakış açısında ne kadar değersiz olduğunu yukarıda gördük. İnsan aklının ürünü olan bir sistemin doğayı detayları ile tasvir etmesi de gariptir. Sonuç olarak doğalcı bakış açısında matematiğe güvenip güvenemeyeceğimiz belirsiz kalmaktadır. Matematik şu ana kadar tutarlı gözüküyor olabilir ama gelecekte bir tutarsızlık çıkmayacağını bir garantisi yoktur. Bu da bütün matematiksel sonuçları kuşku altında bırakır. Dolayısı ile matematiğin bilime uygulanabilirliği ve uygulanırken çıkan sonuçlar da aynı kuşkudan nasibini alır.

Doğalcılık bakış açısında insan tamamen kör şans sonucu ortaya çıkmış bir varlıktır, herhangi bir değeri yoktur. Hayat ve tüm uğraşlarımız anlamsızdır. Nasıl yaşadığımızın ne yaptığımızın pek bir önemi yoktur. Sonuçta yok olacağız ve hayat bir rüyadan farksız değil. Bu durum en çok ahlak ve ona olan güvenimizi sarsmaktadır. Ama bu aynı zamanda bilimle uğraşmak için bir motivasyonumuz olmadığına da işaret etmektedir. Eğer doğalcılık doğruysa bilimle uğraşmak ya da ona güvenerek yaşamak için herhangi bir sebebimiz yoktur. Bilim adamının yaptığı çalışmaların bir organize suç örgütünün çalışmalarından değer olarak bir farkı yoktur. Üfürükçülere güvenenleri, astroloji ile hayatına yön verenleri suçlamamız için hiçbir neden yoktur. Doğalcılık, bilimsel motivasyonları tamamen yıkıcı, kötümser bir hava yaratmaktadır.

Bilimsel teoriler seçilirken, estetik olmalarına özen gösterilmektedir. Eğer deneysel verileri aynı şekilde açıklıyorlarsa, aday teorilerden daha güzel olanı seçilir. Hatta Nobel ödüllü ünlü fizikçi, kuantum mekaniğinin kurucularından Dirac'a göre bilim insanları güzel teoriler ortaya atmak için uğraşmalıdır. Bu estetik teori, aynı sonuçları açıklayan daha az estetik teoriden daha karmaşık olacaksa bile yine o tercih edilmelidir. Doğalcı bakış açısıyla bakıldığında bu arayış gariptir. Neden bilimsel teoriler estetik olmalıdır ki? Hatta estetik kavramının kendisi bile doğalcı bakış açısında anlamını kaybetmektedir. Dirac ve birçok fizikçinin estetik arayışı irrasyoneldir, yanıştır. Ancak pratik göstermektedir ki Dirac haklıdır, fizik yasaları doğalcı bakış açısında beklenenin aksine ciddi bir güzellik taşımaktadır.

Doğalcılık ve bilim arasındaki gerginlikler listesi daha da geniştir. Ancak asıl konumuz bu olmadığı için burada duruyor ve şimdi din ile bilim arasındaki anlaşmazlık iddiasına geçiyoruz.

Bilim ve Din Arasında Bir Çatışma Var Mıdır?

Bu bölümde “dinî dünya görüşü”ne teizm diyeceğiz. Teizm, doğalcılıktan farklı olarak evrenin üstün bir varlık tarafından yaratıldığını ve muhafaza edildiğini savunan dünya görüşüdür. Bu üstün varlık üç büyük din olan Musevilik, İslam ve Hristiyanlıkta savunulan Tanrı’dır.

Teizmin bilimle çatışma halinde olduğu inancı çok yaygındır. Ancak bu inanç çok yersizdir. Zira Newton’un da tüm hayatı boyunca savunduğu gibi, samimi bir dindar için Tanrı’nın eseri olan doğa ile, Tanrı kökenli olduğuna inandığı inanç arasında bir çelişki olmamalıdır. Hatta Newton’un da açık bir biçimde ifade ettiği gibi doğa, Tanrı’nın ikinci kitabıdır ve bilinçli bir dindarın doğa yasaları ve bilimi görmezden gelmesi mümkün değildir. Tarihte bazıları Tanrı adına bilime savaş açmışlarsa bile, bu onların teistik dünya görüşünü kavrayamamalarından kaynaklanmaktadır. Nitekim başta İslam’ın kutsal kitabı Kuran olmak üzere, tüm kutsal kitaplar doğadaki düzene atıfta bulunmakta, bizi fizik yasalarını incelemeye yönlendirmektedirler. Doğalcılıkta insanın bilim yapması ve bilime güvenmesi için bir motivasyonu olmadığını söylemiştik. (Zira doğalcılık anlayışına göre hayatta hiçbir şeyin derin bir anlamı yoktur.) Ancak teistik bakış açısında Newton’un da vurguladığı gibi doğa Tanrı’nın ikinci kitabıdır ve detaylı bir biçimde “okunup” anlaşılmalıdır. Peki din ile bilimin savaş halinde olduğu görüntüsü nereden çıkmaktadır?

Her şeyden önce Orta Çağ’daki Dünya merkezli Evren modeli ile Güneş merkezli Evren modeli arasındaki çatışmada Kilise’nin Galileo’yu yargılamasının bu görüntüdeki payı büyüktür. Ancak bu olaydan yola çıkarak teizm ile bilim arasında bir çatışma olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Güneş merkezli modelin tüm savunucuları dindar kişilerdi, Kopernik de dindar bir papazdı. Güneş merkezli Evren’i savunmasının arkasında bilimsel nedenlerin yanında dinî nedenler de vardı. O dönemin Dünya merkezli modelinde gezegenler farklı hızlarla ve ilmek olarak bilinen karmaşık yörüngelerde hareket ediyorlardı. Sanılanın aksine yörüngeler dairesel değildi. Kopernik’e göre bu hem İncil ile hem Aristo’yla çelişiyordu. Gezegenlerin hızları sabit, yörüngeleri dairesel olmalıydı, bunu yapmanın tek yolu Güneş’i merkeze almaktı. Kopernik’in bu inancının arkasında dinî ve felsefî nedenler yatıyordu. Kepler, Galileo’dan çok daha önce Güneş merkezli Evren’i savunmuş, hatta gezegenleri eliptik yörüngelere oturtmuştu. Kepler aşırı dindar bir bilim adamıydı, matematiği Evren’e başarıyla uygulayan ilk bilim insanlarından ve bu uygulamanın arkasında Tanrı’nın evreni matematiksel bir planla yarattığı ve insanların bu planı anlayabileceği düşüncesi vardı. Bilimsel yazıları mistik ve dinî argümanlarla doluydu.²⁶⁰ Galileo da aynı şekilde dindar bir insandı. Nitekim

²⁶⁰ Kepler’in astronomisinin arkasındaki dinî argümanları incelemek için bakınız: Peter Barker ve Bernard R. Goldstein. “Theological Foundations of Kepler’s Astronomy.” *Osiris* 16: *Science in Theistic Contexts*. (Chicago: University of Chicago

Galileo'nun yargılanmasında dinî otoriteler arasındaki siyasi çatışmalar -özellikle Protestanlar ve Katolikler arasındaki çekişme- etkili olmuştu. Galileo'nun yargılanması tabii ki hatadır ama olayla ilgili çizilen resim yanlıştır. Galileo'yu suçlayan Kardinal Roberto Bellarmine 12 Nisan 1615'de kaleme aldığı bir mektupta Güneş merkezli sistemi reddetme sebebinin kanıt eksikliği olduğunu belirtmektedir. Eğer Güneş'in merkezde olduğu yönünde güçlü kanıtlar verilirse, İncil'in Dünya'nın merkezde olduğu yönünde yorumlanan pasajlarını yeniden gözden geçirmeye hazır olduğunu ifade etmektedir.²⁶¹ Ne var ki günümüzde, o dönemlerde Güneş merkezli modelin, Dünya merkezli modeli açıkça saf dışı bıraktığı, din adamlarının buna rağmen kanıtları görmezden geldiği izlenimi hâkimdir. Hâlbuki bu izlenim gerçeği yansıtmamaktadır. Her şeyden önce Dünya hareket ediyorsa paralaks olarak bilinen yıldız hareketlerinin gözlemlenmesi gerekirdi. Paralaks o dönemlerde gözlemlenmemişti. Yine Dünya hareket ediyorsa, Dünya'daki cisimlerin neden savrulmadığı, neden göğe bırakılan balonun hızla bizden uzaklaşmadığı açıklanamıyordu. O dönemde Newton'un hareket yasaları daha ortada yoktu. Teleskopa güvenilirlik güvenilemeyeceği de aynı derecede tartışmalıydı, zira o dönemlerde gelişmiş bir optik teorisi yoktu. Optik teorisi için de Newton'u beklememiz gerekmekteydi. Dolayısı ile Galileo'nun yaptığı iddia ettiği gözlemler de kuşkuluydu. O dönemde bir insan rasyonel nedenlere dayanarak Dünya merkezli Evren'i pekâlâ savunabilirdi. Nitekim söylenilen aksine Dünya'nın merkeze yerleştirilme sebebi tamamen teolojik değildi. Aristo fiziğine göre toprak ile su, evrenin merkezine doğru gider, hava ve ateş ise evrenin merkezinden uzaklaşır. Dolayısı ile bu inanca göre toprak ve su, evrenin ortasında birleşip Dünya'yı oluşturmuştu, Güneş ise ateş olduğu için merkezden uzaktaydı. Dolayısı ile Dünya'nın neden merkezde olması gerektiği o dönemin fiziği ile açıklanabiliyordu. Diğer taraftan o dönemin fiziğiyle Güneş'in neden merkezde olduğunu açıklamak mümkün değildi. O dönemin fiziğine güvenen birinin, hatta ateist bir bilim adamının bu nedenden dolayı Dünya merkezli bir modeli savunması normaldi. Nitekim Güneş'in neden merkezde olması gerektiğini, Dünya'nın neden merkezde olmadığını açıklayan kişi Newton olacaktı. Galileo'nun modeli zaten kendisinden önce yaşayan Kepler'inki kadar karmaşık da değildi, yörüngeler daireseldi, hız sabitti. Kepler haklı olarak gezegenleri eliptik yörüngelere yerleştirmiş, gezegenlerin hızlarını doğru olarak ve kesin matematiksel denklemlerle Galileo'dan önce ifade etmişti. Dolayısı ile sanılan aksine Kilise bilimsel kanıtları görmezden gelip dinî nedenlerden dolayı Güneş merkezli modeli reddetmemişti. Dünya merkezli model bilimsel ve akli olarak savunulabilirdi. Sonuç olarak Galileo'nun yargılanması yanlış olmakla birlikte Galileo'nun teorisini eleştiren din adamlarının da haklı bilimsel gerekçeleri vardı. Dahası İslam dünyasına baktığımız zaman "Galileo vakası"na

Press, 2001).

²⁶¹ Galileo Galilei, *Discoveries and Opinions of Galileo*, çeviren Stillman Drake, (Garden City: Doubleday, 1957) s.162-164. (Bellarmine'den Foscarini'ye, 12 Nisan 1615);

benzeyen bir olay bulmak mümkün değildir. İslam'ın çıkışıyla, doğuda bilimin yükselişi paralel olmuştur. Yani Galileo vakasındaki hatalı tavır tüm dinlere mal edilemez. Dolayısıyla bu olaya bakarak teistik görüşün bilimle çeliştiğini söylemek yanlış olacaktır.²⁶²

Nitekim yaygın kanaatin aksine, Antik dönem ve Orta Çağ'da merkezde olmak iyi bir şey değildi. Güneş merkezli model aslında insanlığı değerini arttırıyordu. Zira Orta Çağ insanına göre dünyanın merkezi cehennem olduğu yerd. Gökyüzü mükemmelken Dünya'da bozulma vardı.

İkinci çatışma iddiası evrim teorisi çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Evrim teorisinin bazı dindarlar tarafından reddedildiği doğru olmakla birlikte, insanlara evrim teorisi diye sunulan tezin çoğu zaman evrim teorisinin doğalcı versiyonu olduğu da bir gerçektir. İnsanın kör süreçler tarafından, tamamen şans eseri olduğu iddiası sanki evrim teorisymiş gibi sunulur. Oysa bu iddia tamamen felsefi bir iddiadır ve bu iddiayı deneysel olarak sınamak mümkün değildir. İnsanın doğal seçim ve mutasyonlar yoluyla doğal bir çerçevede olduğu tezi ise çoğu teistik görüşle çelişmez. Nitekim Darwin'den çok daha önce İslam âlimleri bugünkü evrim teorisine çok benzeyen teoriler ortaya atmışlardır. Bu teoriler 8. ile 15. yüzyıl arasında Câhız, Birûnî, İbn Tufeyl, El Maksidi, El Zencâni, Kınalızâde Ali Efendi gibi çok sayıda dindar İslam âlimi tarafından savunulmuştu. İslam dini, insanın hangi süreçlerle yaratıldığı konusunda kesin hükümler vermez.²⁶³ Dolayısıyla İslam teizminin evrim teorisine bir düşmanlığı yoktur ve İslam teizmi deneysel kanıtların götürdüğü yere gitmeye hazırdır. Nitekim evrim-din çekişmesi diye sunulan şey, yukarıda da belirttiğimiz gibi doğalcılık-din çekişmesidir. Çoğu biyolog, dünya görüşleri olan doğalcılığı evrim teorisine sokmaya ve bu şekilde dine saldırmaya çalışmaktadırlar. Bu durumda evrim teorisi ile din arasında bir çekişme varmış görüntüsü vermektedir. Nitekim başta insan genomu projesi başkanı Francis Collins olmak üzere birçok saygın biyolog evrim teorisine dayatılmaya çalışılan doğalcı yorumu eleştirmekte, evrimle teizmin uyumlu olduğunu savunmaktadırlar.²⁶⁴ Sonuç olarak evrim-din çatışması değil, evrimin doğalcı yorumu ile dinin çatışması vardır.

²⁶² Galileo vakası dışında gene Hristiyan dünyada Hypatia'nın öldürülmesi ya da Bruno'nun idam edilmesi çok sayıda başka örnek verilir. Ancak bu örneklerden hiçbiri din-bilim çatışmasını temsil etmez. Bruno bir bilim insanı değil bir din adamı idi ve öldürülme sebebi dini görüşleri idi. Öldürülme gerekçeleri içinde dünya merkezli modeli savunması anılmıyordu bile. Benzer şekilde Hypatia'nın öldürülmesinde bilimsel görüşlerinden çok siyasi görüşleri vardı.

²⁶³ **Bu görüşün teolojik ve felsefi tartışması için bakınız:** Caner Taslaman, *Evrım Teorisi, Felsefe ve Tanrı*, (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2005)

²⁶⁴ Evrimin doğalcı yorumunun eleştirisi ve evrimle dinî görüşün nasıl uyumlu olacağını bir biyologun kaleminden okumak için bakınız: Francis Collins, *The Language of God*, (New York: Simon & Schuster 2007), Bölüm 7 ve 10.

Bu, din ile bilim arasında değil, dine rakip bir dünya görüşü olan doğalcılık ile din arasındaki bir çatışmadır.

Bazıları evrim teorisinin hayatın rasgele olarak ortaya çıktığını göstererek, aslında doğalcılığı doğruladığını iddia edebilir. Ancak bilimsel evrim teorisinde kullanılan “rastgele” (random) kelimesi ile günlük hayatta kullandığımız “rastgele” kelimelerinin birbirinden farklı anlam taşıdıklarına dikkat etmek gerekir. Çağımızın önemli biyologlarından Ernst Mayr, biyolojide kullanılan “rastgele” kelimesini şu şekilde tanımlamaktadır:

“Mutasyon ya da değişim rastgeledir dediğimiz zaman kastettiğimiz şey yeni genetik özellikler ile verilen ortamdaki organizmanın adapte olma ihtiyacı arasında bir ilişki olmadığı iddiasından ibarettir.”²⁶⁵

Önemli biyoloji felsefecilerinden Eliot Sober de Mayr’a benzer bir “biyolojik rastgelelik” tanımı vermektedir:

“Mutasyonların yararlı olacağını saptayıp, mutasyonun gerçekleşmesine neden olan fiziksel bir mekanizma (onların içinde veya dışında) yoktur.”²⁶⁶

Hatta bu itirazın önemli savunucularından, yukarıdaki alıntının sahibi Michael Ruse da bu tanımlara çok yakın bir rastgelelik tanımı vermektedir:

“Biyolojik evrimin “ham maddesi” (diğer bir deyişle mutasyonlar) rastgeledir, ki bundan kasıt onun ihtiyaca göre gerçekleşmemesidir.”²⁶⁷

Fakat “rastgeleliği” bu anlamda anladığımız zaman, evrimin Tanrı’nın varlığı ile çelişmediği açıkça görülebilir. Daha ziyade burada “tesadüf” ifadesiyle kastedilen şey, canlılarda Lamarckçı bir yapının olmadığıdır. Yani canlılar dış koşulları sezip, genetik yapılarını koşullara göre değiştirmezler. Genetik değişimler çevre koşullarından bağımsız bir şekilde gerçekleşir ve çevre kendine uygun olmayan mutasyonları eler. Bu tarz bir iddia ise hiçbir şekilde Tanrı’nın bu dış koşulları yaratıp canlıları bu yöntemle ortaya çıkardığı iddiası ile çelişmez.

Üçüncü bir itiraz da dinlerin mucizelerle doğa yasalarını dışladığı, bilimin ise mucizeleri yanlışladığı dolayısı ile dinlerle bilim arasında çözülemez bir çatışma olduğudur. Mucizelerle bilimin çatıştığı iddiası iki yanlış iddiaya dayanmaktadır. Birincisi mucizelerin doğa yasaları ihlalini içermesi gerektiridir. Ancak bu iddia doğru değildir, mucizeler doğa yasaları ile çelişmeyen düşük olasılıklı anlamlı olaylar olarak tanımlanabilir. Peygamberi öldüreceği sırada bir kişinin kafasına meteor çarpması sonucu ölmesini çoğu dindar mucize olarak yorumlayacaktır.

²⁶⁵ Ernst Mayr, *Towards a New Philosophy of Biology: Observations of an Evolutionist*, (Cambridge: Harvard University Press, 1988) s. 98.

²⁶⁶ Eliot Sober, “Evolution Without Metaphysics?”, *Oxford Studies in Philosophy of Religion* c.3, ed. J. Kvanvig, (Oxford: Oxford University Press, 2011).

²⁶⁷ Michael Ruse, *Philosophy of Biology Today*, (Albany: State University of New York Press, 1988), s. 75

Ancak burada bir doğa yasası ihlali yoktur. Düşük olasılıklı bir olay anlamlı şekilde gerçekleşmiştir. Pekâlâ dinlerin ortaya attığı mucizeler de böyle düşük olasılıklı anlamlı olaylar olabilirler. Mesela denizin Musa peygamber aracılığı ile yarılmasının olasılıksal olarak düşük ihtimalli bir olay olan su moleküllerinin yarısının bir tarafa, diğer yarısının diğer tarafa hareket etmesi olduğu, aslında burada bir yasa ihlali olmadığı söylenebilir. İkincisi mucizeler gerçekten doğa yasalarının ihlali olsa bile, bunlar tekrarlanmayan tekil, peygamberlere özgü nadir olaylardır. Nadir, tekrarlanamayan tekil olaylar olmalarının sonucu olarak mucizeler bilimsel araştırmalara konu olamazlar. Bir olgunun bilimsel olarak araştırılabilmesi için tekrarlanabilir olması gerekir, oysa mucizeler tekrarlanamazlar. Dolayısı ile bilimden hareketle mucizeleri reddetmek pek mümkün değildir. Dolayısı ile mucizelerin bilimle çeliştiğini söylemek mümkün değildir. Nitekim Newton gibi önemli bilim insanları mucizeleri Tanrı'nın eli ile gerçekleşen doğa yasaları ihlali olarak görmüş, bunda bilimle bir çatışma görmemiştir.

Diğer taraftan, teistik bakış açısı doğalcılığın çözemediği sorunlara çözüm üretmektedir. Evrenin değişmezliği artık sorunlu değildir, çünkü geleneksel teizmin Tanrı'sı fizik yasalarını yaratıp muhafaza etmektedir. Tanrı doğasının değişmez olduğu çeşitli argümanlarla gösterilebilir. Mesela Tanrı, zamanın dışındadır, zira zamanın da yaratıcısıdır ve zamanın dışında bir varlığın değişiminden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü değişimler tanım gereği zaman kavramını içerirler. Tanrı'nın doğasının değişmediği ve O'nun fizik yasalarını muhafaza ettiği görüşü bizi fizik yasalarının değişmezliğine götürmektedir. Fizik yasalarının değişmemesi de, yukarıda da belirttiğimiz gibi tümevarım kullanımını gereçlendirmeye yetmektedir. İkinci sorun zaten doğalcılıktan vazgeçtiğimiz anda ortadan kalkar. Matematiğin fizikte kullanımı sorunu da teizm bakış açısında yok olur, zira teistler geleneksel olarak matematiği Tanrı'nın zihnindeki düşünceler olarak görmektedirler. Dahası kutsal kitaplarda evrenin matematiksel ölçülerle yaratıldığı iddiası yer almaktadır. Dolayısı ile evreni anlamada matematiğin kullanılmasında bir gariplik yoktur. Fizik yasalarının estetik olması da, onların yaratıcısının Tanrı olduğu görüşüyle uyum içindedir. Bu yüzden fizik yasalarında estetik aramak gayet normaldir. Motivasyon sorununun da Newton'un "Tanrı'nın ikinci kitabı olarak doğa" doktrini göz önünde bulundurulduğunda kaybolduğunu yukarıda belirtmiştik.

Sonuç olarak bilim ve dinî dünya görüşü arasında hiçbir çekişme bulunmamaktadır. Tam tersine bilim ve din uyumlu bir biçimde çalışmaktadırlar. Diğer taraftan doğalcılık ile bilim arasında ciddi uyumsuzluklar vardır. Newton, dünya tarihinin en önemli bilim adamı olarak din-bilim uyumunu yakalamayı başarmıştır. Dindar bir insanın bilimde nasıl devrimler yaratabileceğini, dinî motivasyonların ne denli önemli bilimsel teorilere yol açabileceğini göstermiştir. Newton, Descartes'la birlikte, Aydınlanma olarak bilinen akılcı hareketin kurucularındandır. Newton da Descartes da dindar insanlardır. İki de Tanrı'sız bir resmin bizi irrasyonellik ya da şüpheciliğe götüreceğini savunmuş, Tanrı'yı dünya görüşlerinin merkezine

koymuşlardır. “Aydınlanma” hareketi ile doğalcılık günümüzde maalesef birbirleriyle karıştırılmaktadır. Din nasıl bilimle uyumluysa, aydınlanma ile de aynı şekilde uyumludur. Önemli dinler, başta Kuran’da tarif edilen İslam, akla büyük önem vermektedir. Yukarıda bahsi geçen doğalcılıkla bilim arasındaki gerginliklerin çoğu, aydınlanma ile doğalcılık arasında da mevcuttur. Zira doğalcılıkta, şans eseri oluşan bir madde yığını olan insan beynine güvenmek için en ufak bir neden bile yoktur. Aydınlanma aynı zamanda evrensel hukuk ve ahlakı oturtmaya çalışan bir dünya görüşüdür. Bunu ise teistik dünya görüşü dışında gerekçelendirmek zordur. Hukuk ve ahlak da doğalcı bakış açısında anlamını yitirmektedir.

Kaynakça

Barker, Peter ve Bernard R. Goldstein. “Theological Foundations of Kepler’s Astronomy.” *Osiris 16: Science in Theistic Contexts*. (Chicago: University of Chicago Press, 2001).

Collins, Francis. *The Language of God*, (New York: Simon & Schuster 2007).

Darwin, Francis (ed.). *The Life and Letters of Charles Darwin Including an Autobiographical Chapter*, (London: John Murray, Albermarle Street, 1887), cilt 1.

Fraasen, Bas Van. *The Empirical Stance*, (New York: Yale University Press, 2002).

Galilei, Galileo. *Discoveries and Opinions of Galileo*, çeviren Stillman Drake, (Garden City: Doubleday, 1957) s.162–164.

Maddox, John “Down with the Big Bang”, *Nature* 340 (1989), s. 425.

Mayr, Ernst. *Towards a New Philosophy of Biology: Observations of an Evolutionist*, (Cambridge: Harvard University Press, 1988).

Plantinga, Alvin. *Warrant & Proper Function*, (New York: Oxford University Press, 1993).

Ruse, Michael. *Philosophy of Biology Today*, (Albany: State University of New York Press, 1988).

Sober, Eliot. “Evolution Without Metaphysics?”, *Oxford Studies in Philosophy of Religion* c.3, ed. J. Kvanvig. (Oxford: Oxford University Press, 2011).

Taslaman, Caner. *Evrin Teorisi, Felsefe ve Tanrı*, (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2005)